

**Crkva sv. Nikole u Starom Gradu / povijest, vjera, kultura, zbornik radova,
Stari Grad, 2016. (ur. Vinko Tarbušković), 130 str.**

Godine 2015. održan je u Starom Gradu na Hvaru znanstveni skup u povodu završetka prve etape obnove crkve sv. Nikole (2010. – 2015.) i 125. obljetnice prijenosa zemnih ostataka rimske mučenice sv. Reparate u crkvu sv. Nikole (1890. – 2015.). To je bio povod da se uz interdisciplinarni pristup osvijetli prošlost crkve kao arhitektonskog i sakralnog objekta u njezinu povijesnom i društvenom kontekstu i izvijesti o dosad provedenim restauracijskim zahvatima na njoj. Bio je to i povod da se štovanje sv. Nikole, zaštitnika pomoraca, i povijest bratovštine pod njegovim imenom razmotri u društvenom i kulturnom kontekstu te da se štovanje sv. Reparate stavi u širi kontekst kršćanskog štovanja relikvija rimskih mučenika. U radovima je razmotreno i to kako je štovanje sv. Nikole i sv. Reparate, zaštitnice bolesnih, postalo dio kolektivne memorije stanovnika Staroga Grada, ali i kako se ona modificirala sučeljavajući se s izazovima sekularnog društva.

Stari je Grad zbog svojega zemljopisnog smještaja tijekom stoljeća (ustvari i tisućljeća) mijenjao svoje mjesto u gospodarskim i društvenim kretanjima ovisno o širim geopolitičkim kretanjima i tehnološkim promjenama. To je mjesto određivao zemljopisni položaj Staroga Grada smještenog na otoku u dnu duboke uvale okrenute prema zapadu, tj. zaklonjene od juga i bure, smještaj pogodan za brodarstvo i ribolov, sa zaleđem gdje se prema istoku smjestilo veliko i plodno polje pogodno za uzgoj vinove loze i okruženo padinama pogodnim za uzgoj maslina. Nisu, uostalom, slučajno Grci u 4. st. pr. n. e. tu osnovali Faros. A crkva sv. Nikole posvećena je u skladu s glavnim zanimanjima mještana. Na glavnom oltaru u sredini triptiha jest kip sv. Nikole, zaštitnika pomoraca, dok su uz njega sa strane smještene dva svetca, od kojih je jedan, sv. Andrija, zaštitnik ribara, a drugi, sv. Antun opat, zaštitnik težaka. Štovanje sv. Reparate novijeg je datuma, a započelo je u razdoblju gospodarskog uspona grada u drugoj polovici 19. stoljeća. Te su činjenice okvir za izlaganje zasebnih tema u zborniku.

Nikola **Bižaca** u *Predgovoru* je ocijenio znanstvene rezultate proizišle sa skupa i istaknuo kompleks odnosa povijesnog, duhovnog i kulturnog povezanog s crkvom sv. Nikole, što je postalo elementom identiteta stanovnika Staroga Grada.

S obzirom na to da je jedan od povoda za održavanje skupa bio dovršetak prve faze rada na restauriranju crkve, prvi članci uz pregled povijesti crkve sv. Nikole donose pregled zaštitnih radova na njoj provedenih 2010. – 2015. godine. U radu *Zaštitni radovi na crkvi sv. Nikole u Starom Gradu* autorica **Anita Gamulin** konstatira da se crkva u izvorima prvi put spominje 1380. godine. Bila je to jednobrodna crkvića, a današnji oblik dobila je oko 1500. godine, kada je dogradnjom glavnog broda prema zapadu sa zvonikom na preslicu iznad zapadnog portala prvotna crkva svedena na današnje svetište i kada je crkva uređena u romaničko-renesansnom slogu. Krajem 18. stoljeća u produžetku svetišta prema istoku dograđena je sakristija. U radu su opisane promjene koje su u unutrašnjosti crkve (oltari, kor, namještaj i dr.) dovele do izgleda koji ona uglavnom i danas ima. Istražnim radovima, konstatira autorica, utvrđena su oštećenja nosivih zidova i svodnih konstrukcija koja su nastala zbog prokišnjavanja, a utvrđeno je i da kupe kanalice pokrivaju izvorni krov od lomljenih kamenih ploča. Izvedenim zahvatima, konstatira autorica, zaustavljeni su negativni utjecaji atmosferilija, a na krovu su uklonjene kupe kanalice, čime je crkvi vraćen njezin izvorni izgled. Istaknula je potrebu provođenja daljnjih istraživanja radi budućih radova na zaštiti unutrašnjosti, napose na restauriranju oslikanih zidova crkve.

Ivana Svedružić Šeparović u radu *Zapažanja o nekim umjetninama iz crkve sv. Nikole u Starom Gradu* konstatira da najraniji opis unutrašnjosti crkve sv. Nikole, njezina stanja i opreme potječe iz izvješća apostolskih vizitacija iz druge polovice 16. i početka 17. st. One sadrže opis oltara, oltarskih slika i misnog suđa, popis obrednih knjiga koje crkva posjeduje itd. Autorica se napose zadržala na drvenim obojenim kipovima s glavnog oltara te na kipovima deset apostola koji su upravo u postupku restauriranja. Iz izvješća apostolskih vizitacija može se, među ostalim, zaključiti da su umjetnički vrijedni kipovi s glavnog oltara – kip sv. Nikole, sv. Andrije i sv. Antuna opata – nastali na početku 17. stoljeća, vjerojatno po narudžbi bratovštine sv. Nikole, i da je njihov autor mletački drvorezbar Antonio Pori. Skulpture apostola izradio je u 18. stoljeću drvorezbar Francesco Ciabatta iz Trevisa, a prvotno su – konstatira autorica – bile smještene u župnoj crkvi sv. Stjepana mučenika. U crkvu sv. Nikole prenesene su 1864. godine i smještene su na konzole na sjevernom i južnom zidu te iznad luka glavnog broda. Autorica je identificirala i autore klesare koji su oblikovali oltare i sl.

Zanimljiv je prilog četvero autora (**Baldo Stančić, Miodrag Roić, Mario Mađer i Antea Vidović**) *Upravljanje informacijama o građevinama temeljeno na izmjeri totalnom stanicom i laserskim skeniranjem* u kojemu su autori prikazali kako je za potrebe rada na restauraciji provedena izmjera i vizualizacija crkve sv. Nikole obavljena „laserskim skenerom i bezdodirnom mjernom stani-

com uz primjenu prisilnog centriranja“. To je novi informatički postupak koji se naziva „modeliranje informacija o građevini“. Taj postupak omogućuje umjesto dvodimenzionalnih geodetskih prikaza stvaranje trodimenzionalnog prikaza građevine. Rezultat postupka primijenjenog na slučaju crkve sv. Nikole jest, konstatiraju autori, trodimenzionalni model crkve koji je zbog njegove kvalitete bilo moguće koristiti za izradu nacрта, raznih presjeka i pogleda iz raznih uglova koji su korišteni za potrebe obnove crkve. Rad je ilustriran brojnim (dojmljivim) prikazima trodimenzionalnih modela vanjskog i unutrašnjeg izgleda crkve.

Daljnji prilozi govore o crkvi sv. Nikole i njezinoj vjerskoj funkciji te ulozi u društvenom životu grada. **Vinko Tarbušković** u članku *Crkva sv. Nikole u memoriji Staroga Grada* donosi podatke o povijesti crkve i o štovanju sv. Nikole i sv. Reparate u prošlosti i suvremenosti. Posjedovanje posmrtnih ostataka kršćanskih mučenika bilo je u 19. stoljeću stvar prestiža za gradove u Dalmaciji, ali se iz podataka koje autor navodi u nakani prijenosa tijela sv. Reparate u Stari Grad očituju naznake suvremenih političkih sukoba. Naime, napominjemo, u Starom je Gradu općinska uprava sve do 1887. godine bila u rukama autonomna, a nabavu tijela sv. Reparate organizirao je talijanaški orijentirani župnik Kuzma Škarpa. Posmrtni ostatci sv. Reparate preneseni su u crkvu sv. Nikole 1890., tri godine nakon dolaska općine u ruke narodnjaka, pa narodnjački usmjereni dominikanci nisu htjeli zaostati za župnikom i 1899. su u svoju crkvu sv. Petra prenijeli tijelo sv. Fulgencija. Međutim, konstatira autor, štovanje sv. Fulgencija nije zaživjelo. U opisu štovanja sv. Nikole i sv. Reparate autor se oslonio na opise starijih autora te na sjećanja svojih starijih suvremenika i na vlastito iskustvo. Štovanje sv. Nikole, zaštitnika pomoraca, imalo je u Starom Gradu dugu tradiciju, a štovanje sv. Reparate novijeg je datuma. Autor je opisao proslavu koja se održava svake godine na spomendan sv. Reparate, pri čemu se njezino slavlje, premda znatno mlađe, afirmiralo u svijesti mještana uz starije slavlje sv. Nikole. Autor je napose pažnju posvetio slavi sv. Nikole u prošlosti i sadašnjosti. Opisuje crkvene obrede i atmosferu popratnih zbivanja povezanih sa slavom sv. Nikole preko kojih je ona postala dio kolektivne memorije mještana. Opisuje crkvene obrede, procesiju koja prolazi ulicama grada i obalom uz sudjelovanje članova bratovštine sv. Nikole, brojnih građana i dr. Opisuje, među ostalim, slikovite detalje običaja na dan uoči slave sv. Nikole poput bacanja djeci jabuka u crkvi po završetku večernje službe i paljenja vatre ili dotrajalog broda ispred crkve.

Ivica Huljev je u članku *Crkva sv. Nikole: vez religijskog i antropološkog* težište stavio na objašnjenje fenomena bratovština i djelovanja bratovštine sv. Nikole, koja je u Starom Gradu okupljala pomorce, i fenomena slavljenja kršćanskih mučenika, od kojih se u Starom Gradu slavi sv. Reparata. Bratovštine su,

pokazuju podatci koje donosi, od srednjega vijeka i u predmodernu doba bile ne samo vjerske udruge već su imale i funkciju osiguranja socijalne sigurnosti članova, a svojim su članovima davale osjećaj kolektivnog društvenog identiteta. U Starom Gradu, u kojemu je jedna od glavnih gospodarskih djelatnosti bilo pomorstvo, utemeljena je bratovština sv. Nikole, zaštitnika pomoraca i putnika. U bratovštini su zbog toga prevladavali članovi svojim zanimanjem vezani uz more, ali su slava sv. Nikole i zbivanja povezana s njom postali dio osjećaja kolektivnog identiteta građana. O povijesti crkve sv. Nikole autor donosi brojne podatke na osnovi sačuvanih spisa apostolskih vizitacija iz 17. i 18. stoljeća, a o organizaciji bratovštine na osnovi statuta bratovštine iz 16. stoljeća sačuvanog u prijepisu iz 18. stoljeća. Autor donosi opsežne izvode iz pravilnika kojim su regulirani odnosi među bratimima, način izbora dužnosnika i upravljanja (znatnom) imovinom, obveze sudjelovanja bratima u crkvenim obredima, napose na blagdan Sv. Nikole i dr. U vezi sa štovanjem sv. Reparate opširno izvještava o kršćanskom štovanju mučenika, napose štovanju njihovih zemnih ostataka iz vremena ranog kršćanstva sačuvanih u rimskim katakombama. Sv. Reparata, konstatira, počela se štovati u Italiji u 17. stoljeću nakon što su pronađeni njezini posmrtni ostatci. Ona se u Starom Gradu štuje nakon što su 1890. njezini posmrtni ostaci preneseni u grad i smješteni u crkvu sv. Nikole. Autor iznosi sve dileme u vezi s identitetom, imenom i mučeništvom pokojnice, a u vezi sa suvremenom sekularizacijom društva ističe da se očuvane relikvije i crkve u kojima se štuju promatraju kao kulturno-povijesno nasljeđe, ali i da su one za vjernike očuvale svoju izvornu funkciju.

Posebni prilog posvećen je europskom fenomenu isposnica u koji je bila na specifičan način uključena crkva sv. Nikole. Prilog naime govori o isposnici koja je u 16. stoljeću bila zazidana u izbi dozidanoj uz južni zid crkve. Autor **Ivan Armanda** u prilogu *Zazidana Lukrica s Brača i fenomen isposnica u Dalmaciji kroz prošlost* konstatira da je spis apostolske vizitacije iz 1579. godine jedini izvor u kojemu se spominje isposnica Lukrica s Brača u crkvi sv. Nikole. Ocjenjuje da su podatci iz pučke tradicije koja je o njoj sačuvana upitne vjerodostojnosti. Autor slučaj isposnice iz crkve sv. Nikole u Starom Gradu stavlja u kontekst fenomena isposnica koje su se povlačile iz svijeta i posvećivale pobožnosti živeći pretežno u manjim skupinama izvan klasičnih samostana i bez polaganja zavjeta. U Europi je taj fenomen prisutan od 11. stoljeća, a autor ga prati na području Splitske metropolije od Šibenika do Boke kotorske 13. – 16. stoljeća. Zasebno prati pojavu brojnih ženskih isposničkih zajednica u Hvarskoj biskupiji (na otocima Hvaru, Braču i Visu) do sredine 17. stoljeća. Isposnica iz crkve sv. Nikole zaseban je slučaj, konstatira autor, jer nije bila dio isposničke zajednice.

Prilog *Pomorska ikonografija crkve sv. Nikole u Starome Gradu na Hvaru* autora **Matea Bratanića** posvećen je zavjetnim slikama izloženim u crkvi sv. Nikole. Druga polovica 19. stoljeća vrijeme je uspona jedrenjačkog brodarstva i pomorske trgovine u Dalmaciji, a Stari je Grad – ističe autor – bio jedno od najsnažnijih središta te djelatnosti na istočnoj obali Jadrana. U njoj su djelovali brojni vlasnici jedrenjaka, a brojni pojedinci djelovali su kao osoblje na brodovima – kapetani, mornari i dr. Na putovanjima po Jadranu i izvan Jadrana bili su izloženi vremenskim i drugim nepogodama u kojima su bili ugroženi njihovi životi te su se u takvim prigodama utjecali zaštititi sv. Nikole, zaštitnika pomoraca. Nakon sretnih ishoda zahvalnost su iskazivali zavjetnim slikama koje su posvećivali sv. Nikoli. Autor je u svojem prilogu rekonstruirao događaje koji su bili povod za nastanak zavjetnih slika i identificirao sudionike u njima koji su nakon sretno prebrođenih situacija – oluja, sudara, nasukavanja – bili njihovi naručitelji. Konstatira da je od deset slika osam nastalo u drugoj polovici 19. stoljeća, a i dvije koje su nastale u tridesetim godinama 20. stoljeća odnose se na događaje s kraja 19. i početka 20. stoljeća.

Radovi iz predmetnog zbornika širokim su obuhvatom obradili kompleksnu problematiku vezanu uz crkvu sv. Nikole i odnos stanovnika Staroga Grada na Hvaru prema njoj.

Nikša STANČIĆ